Весна просинається?

Вона спить у глибокому яру біля баби Хтодоньки, що сліпа на ліве око й крива на праву ногу; в тому яру спить весна чи не найдовше — з затіненого боку провалля біліє сніг, а поряд на осонні світиться трава. Спить у кущах поза хатами і поза хлівами, біля тинів примощується. Спить весна за селом на горбках, біля ожередів соломи тулиться разом із мишами, а також у кострубаччі рогози на ставу, в лісі спить.

А просинається — одного досвітку найголосніший у селі півень прокинеться найраніше і заспіває. Почують його інші півні, ударять у золоті литаври — й пливуть їхні голоси, як живе листя по воді, пливуть у запашному повітрі. Будять півні весну. І так по всьому селу. По всенькій Україні. Ніздрюватий сніг пахне сирою землею, а земля вогко тхне холодом, кора на деревах набрякла і посвіжіла, тоненька крига на калюжах хрумтить, як хрустки на зубах у дитини... Сонця ще нема, а легкого туману густішає, зі стріх капле, з віття теж, і вода в коліях на шляху синіє смутком. Хтось повертається од ставу з повним відром — і крижинки подзенькують протяжно та зрідка, наче звіряються в чомусь...

Малий Хомко знає, до чого весна вдатна. Щоб м'яко було їй іти по світу, під ноги собі настеляє трав, а щоб очам її було на чому відпочивати, квітки розсіває, а щоб не самотньо йшлось їй, птахів із вирію табунами шле в рідні краї. Весну можна підслухати, треба лише побігти на куток до баби Хтодоньки, спуститися в яр — послухати струмок, що з поля сотається і сотається. Весна шепоче, жебонить, зітхає, посміюється, вкрадливо щось запитує в тебе, але спробуй зрозуміти її!.. А ще весна підмальовує небо, аби синіше було й тепліше, людські очі засіває зерном доброти й радості, а дітям навіває сни. Малому Хомкові навіває один і той самий — як він руками змахнув та й полетів над обійстям, над городом, над грушею, а в грудях холоне від лоскоту.

Баби Хтодоньки він боїться.

Хтодонька сліпа на ліве око, а, здається, бачить на нього краще, ніж на здорове. А що права нога таки крива, то крива, прямішою за ліву їй уже не бути.

У баби глибоко запалі очі, а в них — притрушений попелом слізливий погляд. Одного разу Хтодонька стояла незрушно на вулиці, а малий Хомко мимо йшов, і стара, незмигливо дивлячись на нього, поспитала дуже голосно:

— Ти в бога віриш?

Малий Хомко не знав, про що вона запитує, проте страшно було заперечити, і він сказав перелякано:

— Вірю...

— А ти чий? — чи то запитала, чи то сердито гримнула Хтодонька.

— Я Хомко...

— Гуси вчора летіли, бачив?

Хомко ствердно кивнув головою, хоча перелітних гусей не бачив.

— Бог один, і душа в нього велика,— сказала Хтодонька. — Він гуску розуміє, і тебе, і билинку всяку...

Хомко не втямив і забув кивнути головою.

То від Хтодоньки пішло, що летітиме комета. Ота, яку чекали ще у війну. Летітиме вдень і буде така яскрава, що затьмарить сонце.

Опереже всеньке небо, від краю до краю, а коли хвостом своїм зачепить сонце, то згасить його, й тоді настане на землі вічна ніч. Ніколи вже не розвиднятиметься, ніколи не смеркатиме, не буде гарячих полуднів, після дощів не вигравatимуть над селом райдуги. "Це ж,— думав собі Хомко,— зорі сяятимуть і сяятимуть, а як же місяць? Заходитиме він, чи вже без перепочинку муситиме світити, бо яка ж то вічна ніч без вічного місяця? Ото сичів та сов розведеться, усякого птаства хижого та звіроти, що темряву любить! А квіти цвістимуть? А як же тоді суниці — родитимуть? Яблука не переведуться? Гарбузи на городі? Калина?"

Хомок чекав на комету. Але комета не летіла.

Був у їхньому селі дядько Лазар — чоловік як чоловік, тільки якби ото не сміявся він з усіх та з усього. Вивихне яка молодиця ногу, а дядько Лазар, про ту оказію повідаючи, неодмінно всміхатиметься. У сусідів корова ялова ходить — Лазар сміється. Перевернулась на горбку хура соломи й возія присипало, що ледве вибрався, — Лазар сміється. А так він чоловік гарний: нікому ні доброго, ні поганого слова не скаже, добра не вчинить, зате й лиха не заподіє. Худенький, наче його жінка раз на день годує, та й то самим лише хлібом з водою. Щоправда, недовірливий. Здибає вас і:

— Отут моє теля кудись побігло, не скажете, в який бік?

— Ген туди,— скажете й покажете.

Лазар пильно так гляне вам у вічі й усміхнеться.

— В ту вуличку скочило,— покажете.

Лазар дивно так похитає головою й піде в протилежний бік.

Зате ви і в нього ні про що не питайте. Чужу людину, яка питатиметься про сільмаг, неодмінно направить до артільної короварні, а чоловіка, що сільраду питатиме, пошле до цвинтаря.

А так — славний він чоловік.

То цей Лазар чомусь дуже не любив Хтодоньку. Коли забачить її, то ще віддалік зупиниться й стоїть. По лицю мінлива усмішка скаче, губи здригаються, наче якоїсь бридоти покуштували.

— Здрастуйте, бабо! — кричить їй уперед.

Хтодонька підходить повільно, обличчя в неї чорне, погляд — чорний, і риса стиснутих уст також чорна.

— Доброго дня! — знову озивається Лазар.

— Доброго дня, траво зелена, — зрештою відповідає баба.

— Яка ж це я трава? — вдавано витріщується Лазар, котрий наперед уже знає, що йому буде сказано.

— Ну, бур'ян!..

— Отакої?!

— Полин ти придорожній, порохном присипаний. Отак упадеш, ногами тебе притопчуть, худоба по тобі ходитиме, а там і зовсім не видно стане.

— А де це ви комету свою поділи? Люди чекають комети, а ви її за пазуху сховали й не випускаєте?!

— В голові твоїй шугає комета, а на голові в тебе падалиця хирлява росте, і в падалиці тій вітер свище.

Незворушна Хтодонька далі йшла своєю дорогою, і костур ставила твердо, наче хотіла проткнути земну твердь, а Лазар підбігцем дріботів коло неї, жовтою олією по обличчі в нього усміх був розлитий, і питав:

— А як упаде сонце у наш став, то багато риби наглушить?

Хтодонька починала сердитись, і голодні пазури її чорного погляду впивалися в Лазаря:

— Згинь, сило нечиста!

Й так страшно казала це, що дядько тетерів і застигав на місці.

Хомко не раз ходив до Хтодоньчиної хати, що над яром стоїть, послухати весну. І в поле подивитись — тут воно стелилося перед очима то тепле, то холодно-сизе; ген чорніє рілля, по ній гуси чиїсь білі поволеньки бредуть, хитаючи головами; у м'якому сідлі між двома горбками хтось ранній та нетерплячий корову вигнав пасти... Батько-агроном, коли їде на велосипеді в поле, завжди довозить Хомка осюди, до яру, а потім курить собі й курить, а малому Хомкові так хочеться з ним, в отой серпанок тремтливий, що хоче розгойдати обрій — і не в силі.

Якось Хтодонька завела його в свою хату (дуже боявся іти, аж п'яти боліли!), напоїла молоком.

— Ти хто? — як завжди спитала.

— Я — Хомко,— відповів Хомко, не в змозі відірвати погляду од її темно-зосередженого виду.

— Ти дитина славна, бо в тебе очі чисті, а лоб твій блищить, немов на свято. Нікого не кривдь, бо хто кривдить, у того в очах гадюки ховаються. Не обманюй, бо в голові твоїй шуліка гніздо зів'є, пташенят висиджуватиме, й дзьобатимуть вони твій мозок. Кого вдариш — йому добре стане, а рука твоя всохне й одпаде. Матері своїй дулю складеш — так у тебе кулак і закостеніє, так і зостанеться. А зазіхатимеш на чуже, то свого позбудешся.— Вона заплющувалася, наче дрімала, губи в неї ледь-ледь сіпались, ніби й далі провадили нечутну розмову, а потім раптово питала: — Ти хто?!

— Я — Хомко,— шепотів Хомко.

— Не зобиджай котів і собак. Лошат не бий прутом, усе живе люби, і воно тебе любитиме. Бо корова й кінь теж уміють говорити, вони між собою про все своє, а ми про своє між собою... Ти чого це смієшся? — І дивилася на нього пильно та докірливо.

— Я не сміюсь, — шепотів Хомко, який і справді-таки не сміявся.

— Вода — це кров землі, — казала Хтодонька...— Ти до церкви ходиш?

— Ні,— шелестіло з Хомкових губ.

— Якщо в самому тобі немає духу чистого, то не займеш, і ніхто не дасть його. А в тебе чоло блищить, як на свято... На другий день великодня йди ранесенько до церкви і в дзвони бий. Прийдеш найперший, то щасливий будеш усеньке життя, а запізнишся, то вестиметься тобі так, як ото вже ведеться... Ти встаєш рано?

— Угу...— німів язик.

— Рано вставатимеш — більше сонця візьмеш у себе... Матір свою слухаєш?

— Слухаю...

— А батька?

— Слухаю...

— Ходи здоровий...

Хомко йшов із бабиного обійстя і все озирався. А потім, заховавшись у кущах, пригадував чорний лик баби Хтодоньки, ніс її тонкий та скарлючений, а в роті в неї замість язика перевертається щось темне й наче неживе. Хату її пригадував — задимлений комин, задимлений сволок, а в тому сволоку залізна скаба, до якої колись давно колиску чіпляли на вервечках. Над дверима з'їдена шашелем полиця — на ній висушені трави, цвіту всякого, корінців біліє та жовтіє, у вузликах — насіння... І раптом лунало над самісіньким Хомковим ухом: "Кого вдариш — йому добре стане, а рука твоя всохне й одпаде". Хомко злякано озирнувся довкруги, наче баба Хтодонька сиділа оце зараз із ним у кущах і повторювала своє казання.

Коли настала весна, чекав на Великдень. Хоч мати й не готувалась до нього, та зате Хомко прочув, що за тиждень — великодня неділя. Похолодало, повітря порізкішало, наче в небі не хмари пливли, а крижані гори. На сірому гіллі дерев бруньки понастовбурчувалися замерзлими пташенятами, а на зеленій траві щоранку їжачився іній. Хомко хоч і зодягнув свою зимову шапку, зате ходив лише в сорочці — так мало швидше потепліти. І справді, десь у середу ополудні все пом'якшало: повітря, далекі обриси обрію, табуни яблунь по садках, і вітер накочувався на губи та очі шовковий. Наступного дня припекло, і бруньки зітхнули звільна, заблищали, наче всміхнулись, і дитинно-свіже листячко надвечір заплакало зеленою втіхою. Ніч запахла вогким туманом, густа й непроглядна ніч, що повкладала всіх спати, а сама не спала — продиралися із землі паростки, по березових жилах дзюркотів сік, набрякали брості... І до самої неділі вже стояли такі дні й такі ночі,

коли захмелілі півні співали, як не перед добром, а потім і неділя настала — в сонячному блиску, в блиску очей.

Хомко здибав Лазаря на вигоні. Дядько йшов у нових смугастих штанях і в старому своєму картузі з високим синеньким околишем.

— Ти куди? — запитав, зупиняючись та — з усього видно — намірившись приязно побалакати з Хомком.

— Нікуди, — відповів хлопець.

— Ти христосатись умієш?

— Ні.

— А крашанка в тебе є?

— Немає.

— А ти хіба не материн син?

— Материн,— похнюпився Хомко.

— Може й материн, та не батьків,— дуже весело сказав Лазар.

Хомко насурмонився. Те, либонь, дуже сподобалося дядькові, бо він зареготав.

— Батьків,— нарешті, видобув Хомко.

— То й добре,— просто сказав Лазар.— А я тобі крашанку дам!

І він дістав із кишені довгасте голубе яєчко з червоними смужками від гострого до тупого кінця. Хомко несміливо простягнув руку, а Лазар одсмикнув хутко — й засміявся на всеньке горло. Хомко ще дужче насурмонився.

— Оце ти такий батьків? — реготав дядько Лазар.— Оце ти такий материн? Простягає руку по чужу крашанку? Агрономові діти такі, еге?

Знічений Хомко пішов геть. То дядько Лазар став кликати:

— Візьми крашанку! Я для тебе й розмальовував, а ти гніваєшся! Вже й пожартувати не можна.

Хомко ледь-ледь повернув голову — дядько Лазар стояв на моріжку й простягав крашанку. Обличчя дядькове було неприємно розгублене.

— Ну, візьми! Ось я покладу на землі, а сам піду. Тільки ж ти забери, бо хтось інший візьме. Чуєш?

Він і справді поклав крашанку на траву, а сам хутенько, наче його вітер у спину підштовхував, подався у бічну вуличку й скоро зник там. Голубе яєчко яскравіло неподалік, і Хомко, зупинившись, не міг одірвати від нього очей. Узяти чи ні? Коли не візьме — комусь іншому дістанеться, а дядько Лазар таки ж для нього залишив, таки ж для нього розписував... І Хомко поволеньки повернув назад.

Хлопців здибав Хомко на дорозі. Котили вони м'яч, а коли бігла назустріч їм машина, то прискали врозтіч. Запримітили в Хомковій руці крашанку — зупинились.

— Ану чия візьме! — закричав Зінько, прозваний Хлястиком, бо завжди ходив з одірваним хлястиком.— Умієш?

— Ні, — зізнався Хомко.

— То я тебе навчу,— підморгнув товаришам Зінько.— Давай.

Він ударив гострим кінцем своєї крашанки по тупому кінці Хомкової — і його крашанка розбилася. Ударив тупим своїм — те ж саме. Хлопці засміялись. Ображений Зінько відійшов убік. Хтось іще дістав крашанку — Хомкова виявилась міцніша. В нього аж губи тремтіли від радості. Хлопці повіддавали йому свої програні крашанки.

— Що ж ти з ними робитимеш? — запитали.

— А хіба я знаю... — мовив Хомко.

Раптом Хлястик підійшов до нього, вирвав із рук голубу крашанку й щосили кинув об дорогу. Крашанка навіть підскочила трохи, але не розбилась. Хомко сам був уражений, не тільки хлопці.

— А-а, то ти обдурювати! — кричав Зінько, що раптом повеселів.— То ти хитріший за всіх! Таке мале, а вже навчилося тесати з дерева крашанки. І розмальовує ж як, що й не розбереш!

Голубу крашанку підняли і знову вдарили об дорогу. Вона підскочила й одкотилась убік.

— Це мені Лазар дав,— нарешті спромігся на слово Хомко. — Я не брав, а він поклав на траву і сам пішов...

Його не слухали. Знову стукнули крашанкою — не розбилась.

— За те, що обдурював нас, мусиш поїсти побиті крашанки.— І Зінько засміявся, радий придуманому.— А ні, то наб'ємо!

У Хомкових руках було п'ять крашанок... Він поволеньки облупив одну, з'їв; потім ще одну з'їв. На третій почав давитись, проте якось домучив. Четверту лише надкусив...

— Ну! Ну! — кричав Зінько.

— А можна з водою?

Веселим гуртом повели його до ставу, і тут, нахилившись та зачерпнувши зі ставу води, Хомко доїв четверту крашанку. Зосталась іще одна...

— А можна, — несміливо попрохав Хомко,— я її завтра з'їм?

— Е-е ні, їж зараз!

Щоб з'їсти п'яту крашанку, він запивав уже не тільки ставковою водою, а й слізьми, яких не міг стримати, хоч і силкувався...

Через цю оказію з Лазаревим гостинцем померкла для нього неділя, пригасла радість... Уночі просинався і все думав: "А що ж це мене чекає?" Напружував пам'ять і, не пригадавши, засинав. Снились йому гусята поміж лататтям, гострозуба щука, й ті малі гусята пливуть їй просто в роззявлену пащу. Хочеться Хомкові крикнути, щоб налякати гусят, аби не пливли, та голосу нема; хочеться йому палицею кинути — й рукою не поворухне.

Перед світом згадав: казала Хтодонька, аби перший ішов дзвонити до церкви. Темніло у вікнах, а Хомко заспішив, захвилювався — чи не пізно? Скрадливо встав, скрадливо сінешні двері відчинив, а поріг переступити боїться. Став і стоїть, ноги тремтять, а в роті терпне-терпне; та раптово кинувся вперед, наче в холодну воду, й побіг попід хатою, звернув на причілку і... знову завмер. Вулиця попереду сіріє, холодок по ній білий бреде, ранковий, а ген високо в небі велика зоря

соковито блідне й примружується. Хата кликала до себе затишком, у хаті не було ніяких страхів, і ноги самі вже хотіли повернути назад, проте Хомко зуби зціпив та й подавсь вулицею.

Все ще спало. Терпко й солодко спала сама вулиця, сумирна, вгамована, обіч неї яскріла зарошена кропива. Кожне дерево додивлялося свій ранковий зелений сон, кожна хата куняла, і лише небо поволеньки прокидалося, набрякало світлом і роздавалося вшир та глибшало-глибшало, наче хотіло якомога вище підняти над селом прозоре склепіння світанку.

Церква зависочіла на горбку — цибулина дерев'яної бані, високі стіни й тонесенька гілочка хреста на самісінькому вершку. Хомко наближався — і церква виростала, струнκішала, погордної величі в ній більшало. І вже зовсім не було Хомкові страшно, а лиш якось безмежно добре й незбагненно зворушливо.

Щойно підійшов до церкви, як прохолодна тиша, як усміхнене над головою небо розкололися — тут басовиті звуки дзвонів гойднули повітря й попливли, попливли і сколихнули малим Хомком. Він аж присів од несподіванки, затерпла в ньому душа з переляку. А звуки погойдувались над ним, угорі густо спалахувало велике торжество ситої міді, й хлопцеві починало здаватися, ніби то голова в нього так гуде, ніби то вуха в нього так дзвенять.

Коли глянув угору, побачив чиюсь ногу, сорочину, що висмикалась із штанів. Хто ж це? Чи не Зінько?.. Невже випередив?

Хомко видерся вгору, й справді Зінько натягував мотузки, і два дзвони — один великий, а другий менший — напруженою скоромовкою розповідали щось добре й радісне. Хомко стежив ізнизу за спотвореним од зусиль Зіньковим лицем, як той, хилячись то вперед, то назад, впирається ногами в дерев'яний настил,— і поволі на його вуста виповзав усміх.

А Зінько бив і бив. Уже захекався, і було видно, як зіпає широко роззявленим ротом і по скроні в нього цівочкою заблищав піт. Раптом глянув униз і побачив Хомка. На мить очі його наллялись пильною увагою, а далі підморгнув (знай, мовляв, наших!) і ще дужче, ще завзятіше вчепився за мотузки.

Зрештою, таки стомився і опустив руки. Довгі звуки дзвонів косичились і косичились навсібіч, потроху завмираючи, і саме повітря теж встоювалось, аж поки зовсім погасло.

— Ти чого тут, га? — закричав Зінько, наче він за верству був: заклало йому вуха від того калатання.

— Так, — одказав Хомко.

— Хотів перший, еге? — допитувався Зінько, і вузеньке його лице, побите віспою, цвіло допитливістю.— Ох і вушлий же ти! То крашанку собі додумався дерев'яну змайструвати, то найперший до дзвіниці хотів прийти! Зовсім іще малий, а хитрий!

— То Лазарева крашанка,— пробубонів Хомко.

Проте Зінько наче й не чув його. Далі кричав:

— Тільки кого-кого, а мене ти не перехитруєш! Я, може, всеньку ніч не спав, аби випередити всіх, я, може, на кулаці лежав, а не на подушці, щоб сон не зморив... А ти?.. Слухай, а хто сказав тобі про дзвони?

— Хтодонька...

— І мені вона сказала... А ти повірив?

— Повірив...

— І я повірив! Хочеш дзвонити? Ну, вилазь, дзвони! Мені зовсім не шкода, хоч я й перший прийшов.

Хомко став на дерев'яний настил, простягнув угору руку. І Зінько раптом зареготав:

— Та ти ж до мотузків не дістанеш... Е-е, який із тебе дзвонар! Треба ще рости... Може, тебе підсадити?

— Підсади, — прошепотів Хомко.

— А ти з дерев'яною крашанкою більше не ходитимеш?

— Ні,— пообіцяв Хомко.

— Ну, тримайся за мою шию.

Нарешті, Хомко вчепився за мотузки, потягнув до себе — і залізні била у великому та малому дзвонах торкнулися міді, а мідь озвалася мелодійними голосами, раз і вдруге, ті голоси затремтіли, легесенько так загойдались — і полились на село, вже освітлене сонцем. А що Хомко неспроможний був сильно бити, то дзвони озивалися слабко, майже дитячими голосами, і розповідь вели хутенько, наче побоювались, що зараз ось забракне їм повітря.

Зінькові було важко тримати, він сопів:

— Хіба так б'ють? Сильніше треба! А не можеш — злазь!

Востаннє в повітрі розпачливо, згасаючи, заколивалася журлива, болісна нота...

По тому стояло тепло, сухе, багате на весняні пахощі; щоночі небо сяяло рідкісним урожаєм зірок. Уже ніхто не чекав на комету, стали потроху й забувати про неї. Засадили городи, обсіялися в полі, вже вигонили худобу на пашу, перші табунці жовтих гусей повиходили надвір і, скубучи траву, перевертались назад. Посеред сухого дня напливли лілові хмари, з нервовим тіпанням блискавок, стрельнуло донизу порським дощем, під яким затанцював порох на дорозі, вітер прискочив подихом небезпеки; навкруги зчорніло.

Хомко сидів у хаті, щось малював, як раптом на вулиці вродився крик:

— А-а-а!

Хлопець метнувся до вікна: бігла простоволоса сусідка, спотикаючись та розставляючи руки, і постать її вже танула в дощовій сутіні. Хомка винесло надвір, кинуло до воріт. Побачив, що хтось попереду теж біжить, і він гайнув слідом, ще не знаючи, куди й навіщо біжать люди і він разом з ними. Неспогадано в грозовому хлюпотінні озвався дзвін, як важке зітхання, далі ще зітхнув. І Хомко глянув туди, звідки линули швидкі вибухи мідних дзвонів.

Горіла церква. Дерев'яну баню охопило полум'я, воно слалося понад самою її цибулиною, час од часу зринало вгору, проте зразу ж під силою води, що котилася з хмар, осідало, прищулювалось, наче набиралося снаги. Похололо в Хомкових грудях, на мить він завмер, та одразу ж кинувся ще прудкіш, обігнав сусідку, ще якихось людей і скоро був коло церкви. Тут уже метушились, щось кричали, зойкало кілька молодиць, проте ніхто не знав, що слід робити, аби загасити пожежу.

Надходили люди.

— Загорілось од блискавки,— шепотіли.

— Вдарив грім із блискавкою.

— І як же того вогню не погасить дощ...

— Баня ж із дерева, геть зовсім висохла.

— О господи, святий та кріпкий... Згляньсяж на свою обитель.

Господь, либонь, не хотів ізглянутись: верх церкви розгорявся ще дужче, полум'я гуготіло, а краплі дощу, які сіялись, тхнули димом і були забарвлені попелом.

— А де батюшка?

— Справді, де батюшка? Чому його нема?

— Либонь, у районі...

— Кажуть, що поїхав у район.

— Церква горить, а він у районі, бачте!

— Вже сказали голові, щоб прислав пожежну команду! І дзвонять по телефону, щоб інші села теж...

Лазар стояв якось трохи осторонь від натовпу, що все збільшувався, і на обличчі його гадючилась посмішка. Він то задирав голову, дивлячись на полум'я, то скидав оком на людей і притупував ногою. Ногу ту, озуту в черевик із високими халявками, виставив Лазар уперед, ніби черевиком новим своїм хизувався, і притупував швидко, хвацько.

Хтось із дядьків виліз на дзвіницю — і бив, бив! Хлопці крутилися поблизу, сподіваючись, що, може, і їм удасться потягнути за мотузок, проте до дзвіниці їх не підпускали.

Нарешті, прийшла Хтодонька... Йшла так, як би йшов поранений на обоє крил старий лелека. З уст її зривалося чи то важке дихання, чи то уривки слів. Жінки обернулись до неї, чекаючи, що баба скаже.

І Хтодонька, зіпаючи, сказала:

— Наказаніє боже, так...

Помовчала, суворо дивлячись на односельців, і знову, вже міцнішим та строгішим голосом:

— Наказаніє!

Раптом усі розступилися — стугоніли по дорозі машини: прибула, нарешті, пожежна команда. Машини, ревучи, в'їхали на подвір'я, повискакували пожежники, тягнучи шланги. Спирали на стіни драбини; перші тверді струмені скочили у вогонь.

— А не гасіть! — закричав раптом Лазар у запалій тиші.— Нехай горить!

Всі почули, і всі обернулись до Лазаря. А він, випинаючи худенькі груди, кричав:

— Нехай сам бог погасить, коли це його! Нехай сам! Чому він не може?

Хтодонька хрестилася, складаючи неслухняні пучки докупи й важко несучи їх до лоба, до пліч, до грудей. Лазар підбіг до пожежника, взявся

виривати з рук шланг. Пожежник ліктем штовхнув дядька, і той беркицьнувся на спину. Звівся і закричав:

— А-а, ви всі однакові! А-а, всі ви заодно!.. Сьогодні ж піду й скажу, як гасили церкву! Давно вже треба було її розібрати чи спалити, а ви державну команду викликали! І ще побої оці зніму, — тицяв пальцем у пожежника, — і тебе посаджу куди слід, попомниш мої слова!

Дуже поволеньки, ніби несучи гору на плечах, підійшла до нього Хтодонька і, склавши з неслухняних пучок важкий свій перст, перехрестила Лазаря. Спершу він, мабуть, не втямив нічого, бо навіть не здивовано, а якось журливо дивився на неї.

— Згинь, маро! — вилетіло з Хтодоньчиних уст.

Її голос пробудив Лазаря.

— А-а-а! — закричав.— І ти прибігла на пожежу, відьмо, теж прибігла? Чому ж твій бог не заступиться?

Хтодонька, зігнувшись, дивилася на нього похмуро. Коли ж Лазар замовк, вона знову склала докупи колючі свої пучки, вдруге перехрестила. А потім і втретє.

— Згинь, нечиста сило! — сказала спокійно і твердо.

Лазар підняв кулак, помахав погрозливо перед самісіньким бабиним носом і... повернувся, геть пішов. Проводжали його глузливими і веселими поглядами.

А Хомко з дітлахами гасали біля церкви. Весело їм було й добре. Вогонь бадьорив їх, і чим вище бурхало полум'я, тим кращий був у них настрій. Дощ уже поволеньки переставав, тільки грізно переверталось у хмарах щось важке й тверде, бо ж гуркотіло так, наче з гори каміння

падало. Хтось невидимий і гнівний раз у раз підморгував зловтішно, посилаючи довкіл примарне світло... Церква згасала. Чорніла вгорі блискучим вугіллям баня, а ще недавно білі стіни були вимережані брудними потьоками. Люди гомоніли:

— Бачте, не хату підпалило, а церкву таки...

— Е-е, неспроста все це, неспроста.

— Баба Хтодонька молиться, а вона горить,— і засміялися. Сміх перекинувся на весь гурт, ніби вогонь блискавки.

— Якщо вже сам бог не заступився, то баба Хтодонька не поможе. І всі баби не поможуть.

— А тільки пожежна команда,— кинув хтось. І знову засміялись — наче й не стояли біля погорілої церкви.

Скоро розійшлися; пожежники склали своє причандалля, машини їхні свиснули заливчасто й покотили з подвір'я. їх проводжав спокійний і ситий грім у небі. Лишились у дворі тільки дітлахи та Хтодонька. Вона, зігнута, спиралася на костур і, вперто дивлячись перед собою на почорнілі від сажі стіни, про щось думала. Хомко, бігаючи з хлопцями, крадькома стежив за нею. Ось баба покрутила головою, наче комусь дорікала за щось, а потім, як стара лелека з обома перебитими крильми, подибала геть. Ішла, ніби волокла оті зранені крила, а вони чіплялися за землю, не пускали.

Вже вечоріло; випогодилось. Хлопці все бігали навколо церкви. В Хомкових грудях горіло сонце величезної радості, запалене недавньою пожежею; він сміявся, щось кричав, падав, коли його збивали з ніг, зводився, знову падав. Жовтів у чорних водах неба ріжок молодого місяця, і в уцілілих стрільчастих шибках церкви тремтіло щось холодне й непевне.